

IRSTI 17.82.94
Scientific article

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2024-147-2-232-247>

Alı Şır Nevai'nin "Hazainü'l-ma'ani" divanı şiirlerinin umumı alfabetik dızımlı el yazmaları hususunda

O. Madaliyeva

Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Biruni adındaki Şarkşınashlık Enstitüsü, Taşkent, Özbekistan

(E-mail: oysara19@gmail.com)

Özet. Ali Şır Nevai'nin 'Hazainül-Maani'sinin içeriği, önsözünde yazıldığı üzere, 'Bedayiül-Bidaye' ve 'Nevadirün-Nihaye' divanları ve şiirlerden oluşmaktadır. 1501 yılında Ali Şır Nevai vefat ettikten sonra onun anısına şairin lirik mirası bütün bir kompozisyon halinde bir kitaba toplama amacı söz konusu olmuştur. 'Hazainül-Maani' divanlarındaki şiirlerin umumı alfabetik dızımlı el yazması minyatürlü bir şekilde kitabet edilmiştir. Şairin lirik mirasının bundan sonraki bilimsel yayınlarını hazırlamada yararlanmasında fayda vardır. Hazainül-Maani'nin de Ali Şır Nevai şiirlerini bütün bir kompozisyon halinde, gelecek kuşaklara iletin ender kaynaklardan biri olduğu açıktır. Bu çalışmada araştırmalarımızın sonucunda el yazma bulunan Vindzor Saray kütüphanesinin (Windsor Castle) sitesinden adı geçen divanın kapağı ve minyatür yapılmış olan 22 sayfasının dijital nüshasına ulaştık. Bu makale için kullanılan el yazmalarından biri 'Hazainül-Maani' şiirlerinin tam bir alfabe sisteminde istinsah edilmiş en eski nüsha olduğu tahmin edilmektedir. Eserin tanıtım bilgileri yer alan Britanya Royal Koleksiyonu (British Royal Collection) kataloğu elde edilmiştir. El yazmada 12 minyatür çizilmiş olup bunlardan dördü ciddi bir şekilde zarar görmüştür. 16. yüzyılda el yazmaya işlenmiş olan minyatürler 1605'te Hindistan'da (Mughal court) tekrar boyanmıştır. 'Hazainül-Maani' şiirlerinin tam bir alfabe sisteminde istinsah edilmiş 16.yüzyılına ait yine bir nüshası da Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Biruni adındaki Şarkşınashlık Enstitüsü koleksiyonunda (H.S. 7580) korunmaktadır. Bu yazmanın önemli yönlerinden biri de yazarın şiirlerinin anlam gruplarına göre istinsah edilmiş olmasıdır. Bu durum şairin gazellerinde dile getirilen aşk konusunun hem ilahi hem de insani aşk anlamında anlaşılabilirliği anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ali Şır Nevai, Divan, Elyazma, 'Hazainül-Maani', 'Garaibü'l Sigar', 'Nevadirü's Şebâb', 'Bedâgiü'l Vesât', 'Fevaidü'l- Kiber', gazel.

Received: 28.11.2023; Accepted: 14.06.2024; Available online: 28.06.2024

Giriş

Ali Şir Nevai'nin (1441-1501) 'Hazainül-Maani'sinin içeriği, önsözünde yazıldığı üzere, 'Badaeül-Bidaye' ve 'Nevadirün-Nihaye' divanları ve şiirlerden oluşmaktadır [3, 1b-5a]. Söz konusu şiirler şairin isteği gereği tabiatın dört mevsimi gibi insan ömrüne uygun olarak 'Garaibü'l Sigar', 'Nevadirüş Şebâb', 'Bedâgiül Vesât' ve 'Fevaidü'l- Kiber' divanlarının her birine elif'ten yay'a kadar Arap alfabesi harfları esasında paylaştırıldığı bilinmektedir [9, 216; 18, 38]. İşbu mecmua divanın Ali Şir Nevai daha hayattayken istinsah edildiği üç nüsha bilim dünyasına malumdur ve onların da ikisi yazarın yaşadığı dönemde derlenen külliyyatlarda yer almıştır [5, 423b-658b; 9, 216].

'Hazainül-Maani'nin sonraki dönemlerde istinsah edildiği kimi nushalarında dört divanın içindeki şiirlerin umumi alfabetik dizime sokulduğu dikkat çekmektedir. Mevcut kaynaklara dayanarak 'Hazainül-Maani' nüshalarının müstensihleri arasında ilk defa söz konusu geleneği Sultan Ali Meşhedî'nin (836/1432-33-926/1520) başlamış olmasına dair ihtimal ortaya konulur. Ayrıca mecmua divanın işte böyle nüshaları hakkında olup, onların birinde içeriğindeki divanların ilk şiirlerini konu açısından gruplara ayırarak sunulması da dikkatimiz çekmektedir. Bu araştırmada bilimsel-analitik, karşılaştırmalı-tipolojik, istatistiksel, betimsel ve metinsel analiz gibi yöntemler kullanılmıştır.

H.Süleyman, kaynaklarda külliyyati davavin şeklinde geçtiği 'Hazainül-Maani'nin [19, 98] Nevai Estrabad'dayken düzenlenmeye başladığına inanmaktadır. Bilim adamı bu görüşünü kanıtlamak için Nevai'nin 'Khamsatul-mutahayirin'de 'Hazainül-Maani' oluşturma fikrinin varlığına ilişkin notlarından alıntı yapmıştır [19, 103].

H.Süleyman Nevai'nin 'Munshaat'ına dayanarak, yazarın kendisinin 'Hazainül-Maani'nin genel bir alfabetik versiyonunun varlığını vurguladığını belirtmiştir [19, 114]. H. Süleyman S.L. Volin'in "Navai'nin 'Hazainül-Maani'den sonra 'Mahzan ul-Maani' adında başka bir divan derlediği" yönündeki çıkarımının yanlış olduğunu, aslında bu düşünceye yol açan yazma divanların yeni divanlar değil, 'Hazainül-Maani'nin genel alfabe sistemindeki kopyaları olduğunu söylüyor. H. Süleyman bu tezi "Munshaat"ın 42. mektubunda sunmuştur " داغی مجموای غه خیم مخلوت بیتیلیبتورور چون تبع خزاینی دین خاسل بولغان عانی " یردی خزاین المامانی لقب یرلدی". Bilim adamı özellikle bu cümledeki mahlut (karışık,) kelimesinin tam olarak umumi alfabetik 'Hazainül-Maani' anlamına geldiğini yazıyor.

Günümüze kadar Nevai divanlarının el yazmaları üzerinde bir çok işler yapılmıştır. Söz konusu araştırmalarda şairin divanları menbaşınaslık, metinbilim, edebiyat bilimi ve dilbilim gibi farklı alanların nesnesi olarak ele alınmıştır. 'Hazainül-Maani' mecmua divanının umumi alfabetik dizimli el yazmaları ve bu tasnife çok yakın 'Derleme Divan'lar konusuna da Nevaişinas bilim adamları tarafından ortaya konulan farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin ilk örneklerine A. Volin'in araştırmalarında rastlanılır. O 1001-1004/1592-1596 yılları arasında derlenmiş olan külliyyatın 326b-586a sayfalarını oluşturan divanı tafsif ederken bunu 'Mahzanül Maani' ismiyle adlandırır [9, 221]. Daha sonra Hamid Süleymanov bu görüşün doğru olmadığını aslında söz konusu el yazma 'Hazainül-Maani'nin umumi alfabetik dizimli nüshası olduğunu yazmıştır [18, 11].

M.Hekimov 'Hazainül-Maani'nin umumi alfabetik dizimli nüshaları ve 'Derleme Divan'ları arasındaki en önemli fark onların içerdiği şiirlerin sayısı ile belirlenmeli, kanaatindedir. O, Nevai

divanlarını bilimsel açıdan tavsif ederken “İçerdiği şiirlerin sayısı 1500 den az olan el yazmalar ‘Derleme Divan’ nüshaları sırasına konuldu”ğunu bildirir [23, 8]. Bilim adamın bu görüşüne katılarak ‘Hazainül-Maani’ şiirlerinin umumi alfabetik sistemde istinsah edildiği nüshalarında çoğu halde şiirlerin üzerine divanların hangisinden alındığı ‘Garaibdin’, “Nevadirdin” şeklinde kaydedilmiştir, ‘Derleme Divan’larda ise şu ana kadar böyle bir durumla karşılaşmadık.

M.İmamnazarov, B. Maksudov, A. Turdaliyev, Y. Tursunov, A. Erkinov, D. Yusupova, R. Zahidov, A. Curabayev, R. Djabbarov gibi bilim adamlarının Ali Şir Nevai divanlarının el yazmaları üzerine yaptıkları araştırmalar dikkate değerdir [14, 12-17; 17, 9-18; 20, 41-45; 13, 45-47; 21, 176; 24, 19-38; 2, 4-20; 25, 152-158; 12, 47-50; 10, 334-338].

Bu makale için kullanılan el yazmalarından biri ‘Hazainül-Maani’ şiirlerinin tam bir alfabe sisteminde istinsah edilmiş en eski nüshası olabilir. [4, 766]. Mevcut araştırmalardan yola çıkarak söz konusu mecmua divanın bu türdeki nüshaları 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren istinsah edilmeye başlandığı bilinmektedir. Söz gelimi, mühür tarihi 988/1580–1581 yılına ait ÖzC Bilimler Akademisi (BA) Şarşınaslık Enstitüsü Hamid Süleyman vakfına ait 7580 numaralı ‘Hazainül-Maani’, ayrıca Ali Şir Nevai külliyyatının Katip Nazar Ali Feyzi 1001-1004/1592-1596 yıllarında Kızıl Ağaç’ta (Azerbaycan) kitabet edilerek şu an Rusya Milli Kütüphanesinde Dorn 558/XVII numarası ile saklanmakta olan el yazması içerğinden yer alan ‘Hazainül-Maani’ nüshaları bunlardan birkaç tanesidir [9, 216-221]. Söz konusu el yazmalarda ‘Garaibü’l Sigar’, ‘Nevadirü’ş Şebâb’, ‘Bedâgiü’l Vesât’ ve ‘Fevaidü’l- Kiber’in tüm şiirleri işte bu dört divandan alınarak toplanmıştır ve bir bütün halde harfine göre önce elif, sonra be, te, şa gibi Arap alfabesine dayalı eski Özbek yazısı harflerinin sırasıyla istinsah edilmiştir. 17.yüzyıldan itibaren ‘Hazainül-Maani’nin bu biçimdeki el yazmaları çoğalmaya başlamıştır. [15, 57-69].

‘Hazainül-Maani’nin Vindzor nüshası

‘Hazainül-Maani’nin Londra yakınındaki Vindzor Saray Kütüphanesinde bulunan nüshası ile ilgili profesör H.Süleyman’ın araştırmalarında herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Onun Timurlu dönemi Kitabet sanatı ile ilgili yazdığı bir bildiri Nevai’nin Sultan Ali Meşfedi tarafından istinsah edildiği, şu an Vindzor Saray Kütüphanesinde bulunan ‘Hamsa’ ve derleme divanlarından birisinin el yazmalarından bahsetmekte ve söz konusu nüshalar 15.yüzyıl Herat kitabet sanatının en önemli numunelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Alim derleme nüshasının koleksiyondaki envanter numarasını yazmadığından dolayı hangi el yazmadan bahsettiği bilinmemektedir.

Nevaişinas M.Hekimov Meşhedi tarafından istinsah edilmiş ve Vindzor Saray Kütüphanesinde bulunmakta olan ‘Hazainül-Maani’nin 819 sayfadaki oluşan büyük bir nüshasının bulunduğundan bahsetmekte, fakat alim söz konusu el yazmanın vakıftaki envanter numarası ve bilginin kaynağını vermemektedir [22, 11].

Araştırmalarımızın sonucunda el yazma bulunan Vindzor Saray kütüphanesinin (Windsor Castle) sitesinden adı geçen divanın kapağı ve minyatür yapılmış olan 22 sayfasının dijital nüshasını ve onun tanıtım bilgileri yer alan Britanya Royal Koleksiyonu (British Royal Collection) katalogunu elde etmeyi başardık. Bundan dolayı M.Hekimov’un bilgileri kısmen onaylanmış oldu. Verilere göre bu el yazma Nevai vefatından sonra 1501–1510 yıllar arasında Herat’ta

Sultan Ali Meşhedi tarafından istinsah edilmiştir. Söz konusu elyazma, kütüphanenin siteside de, katalogda da 'Divanı-Nevai' (RCIN 1005033) adıyla tanımlanmaktadır. Bilindiği üzere Ali Şir Nevai sadece Özbek edebiyatı tarihinde değil, Doğu halkları edebiyatı tarihinde de bir çok divan hazırlayan bir şair olarak bilinmektedir. Onun lirik mirası ile ciddi uğraşmayan katalogcuların şairin divanını genel bir isim altında ('Divanı-Nevai') tanımlamaları normaldir. Tanımdaki verilere göre, Vindzor el yazmasının 766 sayfadan oluşmakta ve bu da onun 'Hazainül-Maani' nüshası olduğu anlamına gelmektedir.

El yazmaya 12 miyatür çizilmiş olup onlardan dördü ciddi bir şekilde zarar görmüştür. 16. yüzyılda el yazmaya işlenmiş olan minyatürler 1605'te Hindistan'da (Mughal court) tekrar boyanmıştır.

El yazmasının kapağı deriden ve yeşil renkte olup, kırmızı labakili şemse ve lale resmi çizilmiştir, sayfalar boyutu – 46x29,5 sm. Divanın metni güzel ta'lık hatıyla istinsah edilmiştir. Metnin kenarı altın yaldızlı çizgilerle çerçevelenmiştir. Paygır işaretler bulunmaktadır.

'Hazainül-Maani'nin bu ender nüshasını Mayıs 1872'de Buhara emiri Muzafferiddin bin Nasrullah (1860–1885) Kraliçe Viktoria'ya (1837–1901) hediye etmiştir. Saray kütüphanesi işte o zaman Nevai 'Hamsa'sının Meşhedi'nin kitabet ettiği ve minyatürleri Hindistan'da tekrardan onarılmış nüshasına da sahipti. Kraliçe Viktoria Buhara emirinden aldığı hediyeyi Ağustos 1872'de Royal kütüphanesine hibe etmiştir. Bize göre, M. Hekimov işte bu sebepten dolayı nüshayı 'Hazainül-Maani'nin Buhara el yazması diye adlandırmış olmalı.

Sultan Ali Meşhedi'nin Ali Şir Nevai'nin farklı divanlarından birkaç nüsha istinsah ettiği bilinmektedir. [15, 79-86]. Söz konusu el yazma da 'hattatların sultanı'nın kitabet ettiği 'Hazainül-Maani'nin şu ana kadar bilinen tek nüshasıdır.

Önemli tarafı, «British Royal Collection» katalogunda adı geçen el yazma içerisindeki şiirler hakkında şöyle yazılmıştır: gazeller (1v–671v) ve (690r–705r), mesneviler (705r–735v), ayrıca, kıta ve dübeyt(rübai)lerden oluşmaktadır [1, 15; <https://www.rct.uk/collection/1005033/divan-e-navai-dywn-nwyy-the-collected-works-of-navai>]. Elde ettiğimiz bilgiler, yani şiir türleri, nitekim, gazelin el yazmanın 1.sayfasından ta 671.sayfasına kadar devam ettiği, kütüphane sitesinden indirdiğimiz parça sayfalardaki şiirlerin sıralanması bizim ilgimizi çekmiştir. Divandaki ض *zād* harfine kafiye olan gazellerin ardarda gelmesi de dikkat çekici bir hususlardandır:

Sayfada 'Garaibül-Sigar' divanından gazelin makta'sı istinsah edilmiştir:

Ey Navāi, vāqif ul hālīñğa-kim yār allīda
Bas faravāndur ğarazgo 'asru parrāndir ğaraz.

'Nevadirü's-Şebab' divanından:

Ārazīñdur āftāb-i 'ālam ārādīn ğaraz,
Jān fizā nuṭqīñdur anfāsī Masīhādīn ğaraz.

'Bedagiül Vesat' divanından:

Qilğan ermiş nātavān sarviravānimni maraz,
Zār olar-men-kim, qilibtur zār jānimni maraz.

El yazısı divanda şiirlerin üzerine onların hangi divandan alındığı kaydedilmemiştir, fakat her gazelin başlamasından önce merhum şairin hakkına dualar yazılmıştır. Bu da onun 1501 yılında Ali Şir Nevai vefatından sonra istinsahının başladığına işaret etmektedir.

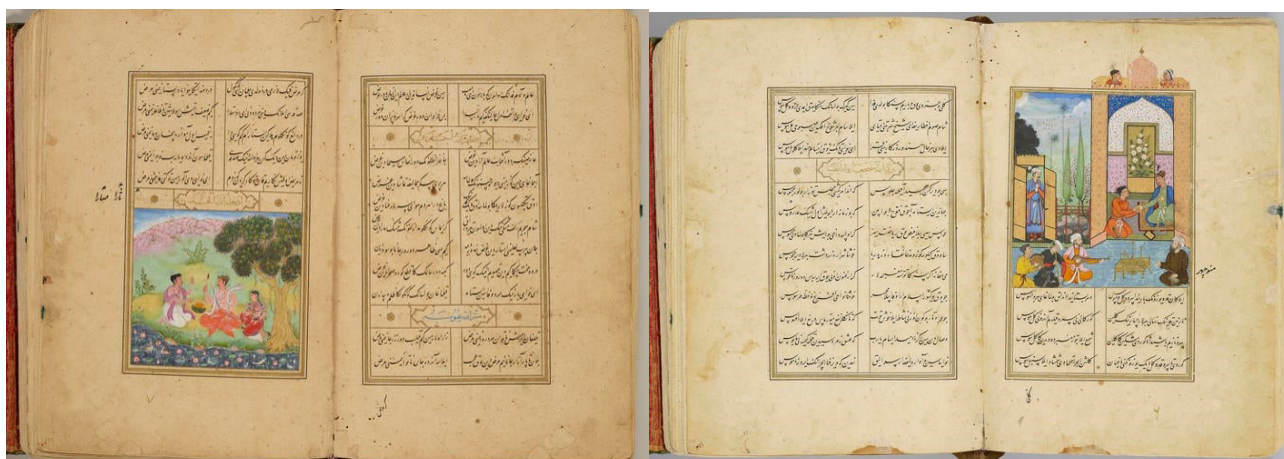
'Hazainül-Maani'nin şairin vefatından sonra kitabet edildiği umumi alfabetik dizimli nüshalarında şiirlerin, genellikle gazellerin başlamasından önce onların hangi divandan alındığı kaydedilmiştir [17, 635]. Burada şiirlerin, hangi divanlara ait olduğuna dair kayıtlar her zaman da uymaz. Örneğin, üzerine 'Garaibdin' diye yazılı gazel, kaynaklarla mukayese edildiğinde 'Nevadirü's Şebab'dan çıkabilir [6, 547].

'Hazainül-Maani'nin Taşkent nüshası

Bu makaleye çekilen 'Hazainül-Maani' el yazmasının yine bir nüshanın (H.S. 7580) son kısmı, ayrıca, kalafon kısmı bulunmamakta, fakat onun birkaç sayfasındaki mühürlerde 988/1580-1581 tarihi bulunmaktadır [7, 635]. Bu, el yazmanın, yaklaşık o tarihten biraz önce veya o tarihlerde istinsah edildiği anlamına gelmektedir. Şu ana kadar işte bu el yazma Şarkşınaslık Enstitüsünün el yazmalar fonudaki şiirleri umumi alfabetik sisteme dayalı 'Hazainül-Maani' nüshalarının en eskisidir. M. Hekimov'un 'Nevai eserleri el yazmalarının tavsifi' adlı katalogunda adı geçen nüshanın tavsifi bulunmamaktadır. Bunun sebebi el yazma divanın katalog baskısından sonra fona eklenmiş olmasıdır.

1-çizim

British Royal Collection'daki Nevai divanından minyatürlü parçalar

2019 yılında 'Altın Bitikler' dergisinde işte bu el yazmanın değerlendirmesi ile ilgili 'Hazainül-Maani'nin eşsiz el yazma nüshası' adlı makale ilan edildi [11, 2-6]. Makale yazarı el yazma mühüründeki hicri tarihi miladi tarihe çevirirken hata yapmıştır (988/1495) ve sonuçta 'Hazainül-Maani'nin derlenmesi tarihi ile ilgili yeni bir fikir ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere, tarihi kaynaklara dayanarak birkaç bilim adamları tarafından söz konusu mecmua divan 1492-1498/99 yıllarında derlenmiştir, görüşü hakimdir [9, 38].

Biz el yazısı divanın (H.S. 7580) içerisindeki gazelleri kiril alfabesinde yayınlan 'Hazainül-Maani'nin bilimsel-eleştirel metni ile mukayese ettiğimizde gazellerin üzerine yazılı 'Garaib'din, 'Fevaid'din.. gibi kayıtların birbirine uyduğuna tanık olduk. Bu da adı geçen nüshadaki kayıtların güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır. İşte bu usulde istinsah edilen diğer nüshalarda gazellerin menşesiyle ilgili kayıtların hepsi de birbirini tutmamaktadır.

Adı geçen el yazısının birkaç sayfasında (57b, 80b, 96b, 101a, 112b, 116b v.) Sultan Muhammed İbrahim adlı hükümdarın (onun nerede hükümdarlık ettiğine dair bir fikrimiz yok) mührü bulunmaktadır: «Şulṭān Muḥammad İbrāhim ibn Ḥāci Muḥammadcān, 988».

Ayrıca, nüshada Sultan Dost Muhammedhan, Solu Cuahan, Sayyid Musa bin Sayyid Ali gibi şahısların adını taşıyan mühürler bulunmaktadır (bakın: 123b, 171a, 187b, 204a, 220b, 227a, 241b, 249b, 271a, 287b, 325a ve diğer sayfalar).

'Hazainül-Maani'nin içeriğindeki farklı türlere ait şiirlerin söz konusu el yazısı sayfalarındaki durumu şöyledir.

Gazeller:

Divanda 154 ا elif harfiyle (1a-37b s.), 120 ب be harfiyle (38a-63b s.), 8 پ pe harfiyle (63b-65b s.), 80 ت te harfiyle (65b-84b s.), 12 ث se harfiyle (84b-87a s.), 16 ج cim harfiyle (87a-91a s.), 35 چ čim harfiyle (91a-96a s.), 6 ح ḥāyi ḥuttiy harfiyle (96a-101b s.), 28 خ ḥa harfiyle (101b-108a s.), 59 د dāl harfiyle (108a-122a s.), 12 ذ zāl harfiyle (122a-124b s.), 250 ر re harfiyle (124b-183a s.), 92 ز ze harfiyle (183a-204a s.), 4 ژ že harfiyle (204a-205a s.), 76 س sin harfiyle (205a-222a s.), 116 ش šin harfiyle (222a-249a s.), 20 ص šād harfiyle (249a-253b s.), 16 ض žād harfiyle (253b-257a s.), 17 ط tā harfiyle (257a-260b s.), 16 ظ zā harfiyle (260b-264a s.), 28 ع 'ayn harfiyle (264a-270b s.), 32 غ ḡayn harfiyle (270b-278a s.), 24 ف fe harfiyle (278b-283a s.), 52 ق qāf harfiyle (283a-295b s.), 168 ك kāf harfiyle (295b-333b s.), 95 ل lām harfiyle (333b-359a s.), 175 م mim harfiyle (359a-398b s.), 268 ن nun harfiyle (398b-459b s.), 60 و vāv harfiyle (459b-473a s.), 219 ه hayi havvaz harfiyle (473a-521a s.), 8 لām elif ile (521a-522b s.), 308 ی yāy harfiyle (522b-591a s.) biten toplam 2574 gazel bulunmaktadır.

Müstezadlar:

1. Ey ḥusnuḡa zarrāt-i jahān icrā tajallā,
maẓhar saḡa ašyā,
Sen luṭf bilā kavn-u makān içidā mavlā,
'ālam saḡa mavlā. ('Garaib'din, 519ab)
2. Din āfatī bir muḡbačanī māhyuliqādur,
mayḡoravu bebāk
Kim 'išqdīn anīḡ vaṡanīm dayr-i fanādur,
sarmast-u yaqam čak. ('Nevadir'din, 591b)
3. Ne vosmavu ne kesmādūr ul zulf-i sumansāy,
ne ḡamza-i jādu,
Maššāṡa saḡa zal-i falakdur magar, ey āy,
ḡuršid aḡa közgü. ('Bedagi'din, 592a)
4. Bardīm bu saḡar dayr-i fanā sarī urub ḡām,
maḡmur-i šabāna,
Tartar edi har laḡza šabuḡ ahli içib jān,
nāqus-i muḡāna. ('Fevaid'din, 592ab)

Muhammes:

1. ('Garaib'din, 592b-593a)
Ḥalqa-yi zulfuḡda köñlüm bolḡali ḡam maḡramī
Ul qara qayḡu bilān savdāda čun ārtar ḡamī

2. ('Nevadir'din, 593ab)

Masnad-i husn üzrā tā-kim körmišām ul šāhni,
Tiyrä äyläbmen fiğāndin nilgun ħirgāhni,

3. ('Bedagi'din, 593b–594a)

Šarbat-i yuhyil 'izām erni mayi nābindadur,
Sura-i "vaššams" tafsiri yüzi bābindadur,

4. ('Fevaid'din, 594ab)

Jilva qildi dahr ara köp ħusni beĥamtā yigit,
Gul kibi nāzik badanlik, sarv-deg ra'nā yigit,

5. ('Garaib'din, 594b–595b)

Āh-kim, tark-i muĥabbat qildi jānān 'aqibat,
Boldum üšbü ħuššadin rasvāyi davrān 'aqibat.

6. ('Nevadir'din, 595b – 596a)

Āh-kim, valih men ul sarv-i ħirāmāndin judā,
Közlārim giryāndur ul gul barg-i ĥandāndin judā,

7. ('Bedagi'din, 596ab)

Nečā, ey ay, mendin ayru äylägāy davrān seni,
Bolmağay yıllarda körmäk bir nafas imkān seni,

8. ('Fevaid'din, 596b–597a)

Körgüzüb yüz, köñlüma yüz miñ jafāmu qilmadiñ (!)
Jism uyidin ĥasta jānimni jalāmu qilmadiñ (!)

9. ('Garaib'din, 597ab)

'İšq otidin jism-i zār-i nātavānim ortadiñ,
Qaysi jism-i zār-kim, ruĥ-u ravānim ortadiñ,

10. ('Nevadir'din, 601ab)

Bolmağay erdi jamāliñ munča zebā kāški,
Bolsa ham qilğay ediñ közlārdin iĥfā kāški,

Müseddes:

1. ('Nevadir'din, 597b–598b)

Dahr ara čun qayğusiz yoq heč 'išrat, ey rāfiq,
Ayš şubĥin istāmā bešām-i āfat, ey rāfiq,

2. ('Bedagi'din, 598b–599b)

Jānim örtärgā ul otluq čehra gulzār-i Ĥalil,
Ani ravšan äylägān kokurd oti yānida nil,

3. ('Fevaid'din, 599b–600a)

Zulf-u siymin jismin af'i ganj-i Qārun ustina,
Ganj üzā sāħir közüñ af'iğa afsun ustina,

4. ('Garaib'din, 600a–601a)

Şubĥidam maĥmurluqtin tārtibān dard-i sare,
'Azm-i dayr ettimki, ičgāymen şabuĥiy sağare,

5. ('Bedagi'din, 602ab)

'İšq zār etti ĥālāyiq ibtilāsidin meni,
Har zamān bir ta'nagir muĥlik adāsidin meni,

Müsemmen:

1. ('Fevaid'din, 602b–603b)

Har taraf 'azm äyläb ul şoĥ-i sitamgār, ey köñül,
Tiğ-i ĥajridin nečā bolğay biz afgār, ey köñül,

Terci'-i bendler:

1. ('Garaib'din, 603b-606a)
Ketür sâqî, ul mayki, şubh-i alast
Aniñ naş'asidîn köñül erdi mast.
2. ('Nevadir'din, 606b-609a)
Jahân qaşriğadur su üzrâ bunyād
Çu yoq bunyādi andin bolmāğil šād.
3. ('Bedagi'din, 609a-610b)
Ey kirpiki neş-u közi hunhār,
Jānimni neçā qılur-sen afgār.
4. ('Fevaid'din, 610b-613b)
Tā harābāt ara-men durd-i āšām,
Mastliğ birlä işim 'ayş mudām.

Mesnevi:

1. ('Garaib'din, 614a-618a)
Şanā haqqa-kim, kāşif-i hāl erür,
Hırad muşkilātiğa hālāl erür,

Terkib-i bend:

1. ('Nevadir'din, 618a-619b)
Dahr bāği-ki jafā šārīdur har çamanı,
Juz vafā ahliğa sançilmadı aniñ tikāni.

Kaside:

1. ('Bedagi'din, 619b-622a)
Çun nihān qıldı turunj-i mehr raḥşān tal'atın,
Āşkār etti falak bir tavq-i ğabğab hay'atın.
Sakiname

1. ('Fevaid'din, 622a-635a)
Sāqîā, tut qadaḥ-i šāhāna,
Qaṭrası la'l vale yakdāna.

Ayrıca, el yazma divanda 207 kıta, 134 rübai (onlardan 10 rübai 655a sayfasının köşesinde yazılıdır), 62 çistan, 13 tuyug ve 60 ferd bulunmaktadır.

İlginç tarafı, el yazısında şiirlerin sırasını belirlemede divanların sıralanması önem taşımıştır. Örneğin, 'Garaib'ül Sigar' muhammesler ile bittiği için 'Nevadirüş Şebab' müseddesler ile başlamaktadır. Dolayısıyla 'Nevadirüş Şebab'dan alınmış bir muhammes iki kez 'Nevadir'din olarak yazılmamasını önlemek amacıyla müseddeslerin arasına istinsah edilmiştir.

Adı geçen kaynak H. Süleyman'ın 'Hazainül-Maani'nin içeriğine ilişkin bilimsel görüşünü tamamıyla kanıtlamaktadır. El yazısının içeriği bilim adamı tarafından hazırlanan 'Hazainül-Maani'nin bilimsel ve eleştirel metni ve yayınlarının içeriği ile hemen aynıdır

Yukarıda da vurgulandığı üzere, el yazma divandaki gazellerin başladığı yerde kayıtlar bulunmaktadır. Özellikle, nüshanın başındaki elif harfiyle biten birkaç gazelin yorumları dikkat çekmektedir.

7580.numaralı 'Hazainül-Maani' el yazmasında geçen hamd gazellerinin başlıkları

Divan adları	S/n	Hamd gazellerinin kayıtları ve onların matlaları	Sayfa
<i>Garaibü'l Sigar</i>	1	(El yazmanın birinci sayfası yırtılmış olduğundan dolayı başlangıçtaki gazelin üzerine yazılmış olan kaydı okumak imkansız)	1a
	2	«İkkinçi hamd «Ğarāyibu-s-siğar»dın» Zihi ħusnuñ zuhuridın tuşub har kimgä bir savdā, Bu savdālar bilä kavnayn bāzārıda yüz ğavgā.	2b
	3	«Üçinçi hamd ğazal «Ğarāyibu-s-siğar»dın» Ey, şafha-yi ruhsārīñ azal ħaṭṭidın inşā, Debāča-yi ħusnuñda abad nuqtası tuğrā.	3b
<i>Nevadirü'ş Şebâb</i>	1	«Ham uşbu ma'nida ikkinçi devāndin-kim, mavşum «Navādiru-ş-şabāb» ğa bolubtur, qāfiyasıda dāl ħarfi lāzimdur» Zihe zuħurī jamālīñ quyaş kebi paydā, Yüzüñ quyaşığa zarrāt-i kavn olub şaydā.	1a
	2	«... «Navādiru-ş-şabāb»dın» İlāhiy amrīña ma'mur yetti ṭāram-i a'lā, Ne yetti ṭāram-i a'lā, toquz sipehr-i mu'allā.	2b-3a
	3	«Ham uşbu ma'nida «Navādiru-ş-şabāb»dın» Yüzüñ közgüsüdın 'ālamda yüz nuru şafā paydā, Quyaş andın anıñ-deg kim quyaşdın zarra nāpaydā.	3b-4a
<i>Bedāgiü'l Vesât</i>	1	«Ham bu maẓmunda üçinçi devāndin-kim, «Badāe'u-l- vaşat» at qoyilibtur, qāfiyasıda vāv ħarfi lāzimdur». Ey navbahār-i 'āraziñ şubĥiğa jānparvar havā, Andın gul-u bulbul tapīb yüz barg birlä miñ navā.	2a
	2	«Hamul maẓmunda «Badāe'u-l-vaşat»dın» Ne şun'uñdın 'ajab yüz miñ jahān bolmaq yana paydā, Ne mulkuña ħalal yüz miñ jahān-deg bolsa nāpaydā.	3a
	3	«Hamul maẓmunda «Badāe'u-l-vaşat»dın» Ey, qilib luṭf-u 'atā birlä ulus kām-i ravā, Ey, vujud-u 'adam ikkisi vujudıñğa guvā.	4a
<i>Fevaidü'l- Kiber</i>	1	«Hamul ṭariqda törtinçi devān-kim, «Favāyidu-l-kibar» atalıbtur, qāfiyasıda nun ħarfi lāzimdur». Ey, yetti manzar ṭarĥiğa me'mār-i şun'uñdın binā, Maşnu'lar fāniy, vale maslub-i şāni'din fanā.	2ab
	2	«Hamul ṭariqda «Favāyidu-l-kibar»dın» Ravşandurur-ki mehr, yüzüñdin alur şafā, Yoqsa, ne vajh ilā qamar andın tapar ziyā.	3ab
	3	«Hamul ṭariqda «Favāyidu-l-kibar»dın» Ey, neçük-kim, durni maĥfiy asrabān 'Ummān arā, Gavhar-i 'işqini pinhān asrağan insān arā?!	4ab

Böylece 'Hazainül-Maani' içerisindeki dört divanın birinci gazelleri istinsah edilmiştir. İşte bu kaynağa göre 'Garaibüs Sigar' ve 'Nevadirüş Şebab'ın birinci gazellerinin kafiyesi dal, 'Bedâgiü'l Vesât'ın ilk gazelleri kafiyesi vav ve 'Fevaidü'l- Kiber'in ilk gazeli kafiyesi de nun harfi ile bitmektedir.

Sonra da sıra münacat gazellerine gelmektedir

2-tablo

7580.numaralı 'Hazainül-Maani' el yazmasında geçen münacat gazellerinin başlıkları

Divan adları	S/n	Münacat gazellerinin kayıtları ve onların matlaları	Sayfa
<i>Garaibü'l Sigar</i>	1	«Avvalgi munājāt «Ġarāyibu-s-siġar»dın» Ey ħamd olub maĥāl faşāhat bilān saña, Andaq-ki, qurb taqvāvu tā'at bilān saña.	4b
	2	«Ikkinči munājāt «Ġarāyibu-s-siġar»dın» Ilāhā, pādšāhā, kirdigārā, Saña açuġ nihān-u āškārā.	5b
<i>Nevadirüş Şebâb</i>	1	«Avvalgi munājāt «Navādiru-ş-şabâb»dın» Zihi el nihāni saña āškārā, Nihān dardīma āškārā et madārā.	4b-5a
	2	«Ikkinči munājāt «Navādiru-ş-şabâb»dın» Yā rab, ul sâ'at-ki tüškāy ħajr jism-u jān ara, Salġuñ āyini firāq ul ganj-u bu vayrān ara.	5b-6a
<i>Bedâgiü'l Vesât</i>	1	«Avvalgi munājāt, «Badāe'u-l-vaşat»dın». Ey, jamāliñ jilvasi mirāt insu jān ara, Lek olub ul jilva kāmīl maẖhar-i insān ara.	5a
	2	«Ikkinči munājāt «Badāe'u-l-vaşat»dın» Yā rab, olġan çağda jānīm jismi vayrāndin judā Ul bolub mundin judā, sen bolmaġil andin judā.	6a
<i>Fevaidü'l- Kiber</i>	1	«Avvalgi munājāt, «Favāyidu-l-kibar»dın». Ĥudāyā, zalāl ahlīġa rahnamāyā, Yüzüñ jilva āylārgā aşyā marāyā.	5ab
	2	«Ikkinči munājāt «Favāyidu-l-kibar»dın» Ey, köñül icrā may-i vaşliñ üçün kām tamannā, Jāñġa ham furqatīñ otī ara bu ħām tamannā.	6ab

3-tablo

7580 numaralı 'Hazainül-Maani' el yazmasında geçen na't gazellerinin başlıkları

Divan adları	T/p	Na't gazellerinin kayıtları ve onların matlaları	Sayfa
<i>Garaibü'l Sigar</i>	1	«Avvalgi na't «Ġarāyibu-s-siġar»dın» Ey nubuvvat ħayliġa ħātām ban-i Ādam ara, Gar alar ħātām, sen ul at-kim, erür ħātām ara.	6b

	2	«İkkinçi na't «Ğarāyibu-s-siğar»dîn» Zihi javlāñjahîñ aflāk üzä maydān-i “av adnā”, Burāqîñğa toquz gunbaz, bu toquz gunbaz -i ħazrā.	7b
<i>Nevadirü'ş Şebâb</i>	1	«Avvalğî na't «Navādiru-ş-şabâb»dîn» Zihe burāqîñ izi mehr-u sayr-i barqāsā, Bu barq sayrî bilä poyasî falakfarsā	6b-7a
	2	İkkinçi na't «Navādiru-ş-şabâb»dîn» Bedilîñ ħayl-i rusul, sensen alarğa dilrabā, Yā nabiy, ruĥiy fidāka ahlan va sahlan marĥabā.	7b
<i>Bedâgiü'l Vesât</i>	1	«Avvalğî na't «Badāe'u-l-vaşat»dîn». Ey gulşan-i ruĥsārîñ olub dahrğa ārā, Ruĥsār üzä saçîñ gul üzä 'anbar-i sārā.	7a
	2	«İkkinçi na't «Badāe'u-l-vaşat»dîn» Ey, saña muqtadalîq iki kavn ara, Anta ħayru-l-başar, anta ħayru-l-varā.	8a
<i>Fevaidü'l- Kiber</i>	1	«Avvalğî na't «Favāyidu-l-kibar»dîn». Zihi, tâjiña gavhar-i kibriyā, Bu gavhardîn âfâq tapîb ziyā.	7ab
	2	«İkkinçi na't «Favāyidu-l-kibar»dîn» Zihi, hilālîñ olub ay başîğa tîğ-i balā, Bir almasîz ikki yarğan sen-u quyāş maşalā.	8a

El yazmada yukarıdaki tablolarda yansıyan elif harfiyle biten gazellerden sonra «Alif ħarfiniñ âfatlarıniñ 'ibtidâsî «Ğarāyib»dîn» «Alif ħarfiniñ âfatlarıniñ 'ibtidâsî «Navādir»dîn», «Alif ħarfiniñ âfatlarıniñ 'ibtidâsî «Badoe'»dîn», «Alif ħarfiniñ âfatlarıniñ 'ibtidâsî «Favāyid»dîn» başlıklarıyla ilişkin dört gazel istinsah edilmiştir.

Sonra da «Ğarāyib»dîn», «Navādir»dîn», «Badāe'»dîn», «Favāyid»dîn» şeklinde adı geçen harfle kafiyeli diğer gazeller sırayla istinsah edilmiştir.

Ayrıca, el yazmada bazı eksikliklerde bulunmaktadır. Birinci sayfası yarısından yırtılmıştır. 159ab, 164ab sayfalar boş, metin bulunmamaktadır (lakuna). 346 sayfaya sayfalandırma yanlış yapılmıştır, aslında bu yırtılmış sayfa metnin başı 340. sayfanın paygiri işaretine uygun düşmektedir. 389 ve 390. sayfalar arasında bir sayfa daha eksiktir, bu da şiir metinlerin kesintiye uğramasına neden olmuştur.

Sonuç

Bizim tahminimize göre, 1501. yılında Ali Şir Nevai vefat ettikten sonra onun anısına şairin lirik mirası bütün bir kompozisyon halinde bir kitaba toplama amacıyla 'Hazainül-Maani' divanlarındaki şiirlerin umumi alfabetik dizimli el yazması minyatürlü bir şekilde kitabet edilmiş olmalı. Böylece Ali Şir Nevai'nin 'Hazainül-Maani'si içindeki şiirleri geleneksel olmayan bir tarzda, yani umumi alfabetik dizimli bir şekilde sınıflandırma ve istinsah etme Sultan Ali Meşhedi tarafından gerçekleştirildiğine ve bu yazma da onlardan birisi olduğuna dair bilimsel bir varsayım ortaya konulabilir.

'Hazainül-Maani'nin bu nüshası 16.yüzyılda mecmua divan içerisindeki şiirlerin umumi alfabetik dizime sokulmuş nüshalarının normal dizimli nüshalar ile paralel bir şekilde kitabet etme geleneği bulunduğu göstermektedir. Ayrıca, söz konusu el yazısı divan örneğinde Nevai şiirlerinin o dönemden itibaren konu gruplarına ayırarak incelendiği ortaya çıkmaktadır. Bizim fikrimize göre, bazı eksiklikleri olmasına rağmen, adı geçen el yazısı divandan, Ali Şir Nevai şiirlerini bütün bir kompozisyon halinde gelecek kuşaklara ileten ender kaynaklardan biri olarak şairin lirik mirasının bundan sonraki bilimsel yayınlarını hazırlamada yararlanmasında fayda vardır.

Кайнақса

1. Muhammad I.W. Islamic manuscripts in the British Royal Collection. A concise catalogue. Leiden, Netherlands, 1994. – 15 p.
2. Erkinov A. Navoiyning Metropoliten muzeyi devoni qo'lyozmasi va uning tarkibi masalasi (905/1499-1500-yil, xattot – Sultonali Mashhadiy) // Oltin bitiklar. – 2023. – Toshkent. – B. 4-20.
3. Алишер Н. «Хазойину-л-маоний». ЎзР ФА Шарқшунослик институти, Асосий фонди. 677-рақамли қўлёзма. 1b-5a.
4. Алишер Н. Девони Навоий. Кўчирувчи: Султон Али Машҳадий. Тарихи: 1501–1510 йй. Windsor Castle: British Royal Collection. RCIN 1005033. – 776 в.
5. Алишер Н. Хазойину-л-маоний (куллиёт таркибида). Тўпқопи кутубхонаси, Реван фонди: № 808. – Ҳирот, 901/1496–1497. Кўчирувчи: Дарвеш Муҳаммад Тоқий. – 236 в. (423b–658b).
6. Алишер Н. Хазойину-л-маоний. Кўчирувчи: Абдулмузниб Ризоқули ибн Мустафоқули. Тарихи: 1070/1660. ЎзР ФА Шарқшунослик институти: Асосий фонд. № 9766. – 547 в.
7. Алишер Н. Хазойину-л-маоний. Мухр санаси: 988/1580-1581. ЎзР ФА Шарқшунослик институти: Ҳ.С. фонди, № 7580. – 635 в.
8. Волин А. Описание рукописей произведений Навои в Ленинградских собраниях, Сборник «Алишер Навои». – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1946. – 216 с.
9. Жабборов Р. Алишер Навоий “Оққўюнли мухлислар девони” ва унинг давр адабий муҳитида тутган ўрни. – Тошкент, 2021. – 240 б.
10. Джаббаров Р. Алишер Навоийнинг “Оққўюнли мухлислар девони” тил хусусиятлари // Навоий ва XXI аср. – 2019. – Тошкент. – Б. 334-338.
11. Жузжоний Шаръий А.Ҳ. “Хазойин ул-маоний”нинг тенгсиз қўлёзма нусхаси // Oltin bitiklar. – 2019. – №2. – Б. 2-6.
12. Жўрабоев О. Навоий девонларининг Қўқон қўлёзмалари ва уларнинг матнига доир // Навоий ва XXI аср. – 2017. – Тошкент. – Б. 47-50.
13. Зоҳидов Р. Матнга кириш иштиёқи // Навоий ва XXI аср. – 2017. – Toshkent. – Б. 45-47.
14. Имомназаров М. Уч девон муқоясаси (Алишер Навоий шеърляти лирик жанрлар хронологиясига доир) // Навоий ва XXI аср. – 2018. – Toshkent. – Б. 12-17.
15. Мадалиева О. “Хазойин ул-маоний”нинг умумий алифбо тартибли нусхаси // Alisher Navoiy va XIX asr. – 2019. – Toshkent. – Б. 57-69.
16. Мадалиева О. Навоий девонларининг Машҳадий кўчирган қўлёзмалари // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2019. – Тошкент. – Б. 79-86.
17. Максудов Б. Кодикологическое описание списка “Навадир ан-нихайа” Наваи, хранящегося в библиотеке таджикского национального университета // Навоий ва XXI аср. – 2020. – Тошкент. – Б. 9-18.

18. Сулаймонов Ҳ. Навоий асарларининг манбалари ва нашри ҳақида // Алишер Навоий. Асарлар. I том. – Тошкент: ЎзССР давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1963.
19. Сулейман Х. Текстологическое исследование лирики Алишера Навои. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Ташкент, 1961. – 67 с.
20. Турдалиев А. Қўқон адабиёти музейида сақланаётган Алишер Навоий асарларининг қўлёзмалари // Навоий ва XXI аср. – 2017. – Тошкент. – Б. 41-45.
21. Турсунов Ю. Навоийнинг ҳаёт йўли: йиллар ва манзиллар. – Тошкент, 2023. – 176 б.
22. Ҳакимов М. Алишер Навоий асарларини кўчирган хаттотлар. – Тошкент: Фан, 1991.
23. Ҳакимов М. Навоий асарлари қўлёзмаларининг тавсифи. – Тошкент: Фан, 1983. – 198 б.
24. Эркинов А. Алишер Навоий “Хазойин ул-маоний”си ва унинг протодевони масаласи // Навоий ва XXI аср. – 2017. – Тошкент. – Б.19-38
25. Юсупова Д. “Хазойин ул-маоний”: тузилиш қонуниятлари, таркибий хусусиятлари // Навоий ва XXI аср. – 2016. – Тошкент. – Б. 152-158.
26. <https://www.rct.uk/collection/1005033/divan-e-navai-dywn-nwyy-the-collected-works-of-navai> [Electronic resources] (accessed: 28.11.2023).

References

1. Muhammad I.W. Islamic manuscripts in the British Royal Collection. A concise catalogue (Leiden, Netherlands, 1994, 15 p.).
2. Erkinov A. Navoiyning Metropolitan muzeyi devoni qo'lyozmasi va uning tarkibi masalasi (905/1499-1500-yil, xattot – Sultonali Mashhadiy) [Navoi's Metropolitan Museum Cabinet manuscript and its content (905/1499-1500, calligrapher - Sultanali Mashhadi)], Oltin bitiklar [Golden inscriptions], 4-20 (2023).
3. Alisher N. «Хазойину-л-маоний». ЎЗР ФА Шарқшунослик институти, Асосий фонди [“Khazayinu-l-maani”. Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, Main Fund], 677-рақамли қўлёзма [Manuscript number 677], 1b-5a.
4. Alisher N. Девони Навоий. Кўчирувчи: Султон Али Машҳадий. Тарихи: 1501-1510 йй [Devoni Navoi. Copyed by: Sultan Ali Mashhadi. History: 1501-1510] (Windsor Castle: British Royal Collection, RCIN 1005033, 776 p.).
5. Alisher N. Хазойину-л-маоний (куллиёт таркибида). Тўпқопи кутубхонаси, Реван фонди: № 808. – Ҳирот, 901/1496ö1497 [Khazayinu-l-maani (in the Kulliyat). Topkapı library, Revan fund: No. 808. – Herat, 901/1496ö1497] (236 p. (423b-658b)).
6. Alisher N. Хазойину-л-маоний. Кўчирувчи: Абдулмузниб Ризоқули ибн Мустафоқули. Тарихи: 1070/1660 [Khazayinu-l-maani. Copyist: Abdulmuznib Rizaquli ibn Mustafaquli. Date: 1070/1660]. ЎЗР ФА Шарқшунослик институти: Асосий фонд [Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences: Main fund] (№9766, 547 p.).
7. Alisher N. Хазойину-л-маоний. Муҳр санаси: 988/1580-1581 [Khazayinu-l-maani. Seal date: 988/1580-1581]. ЎЗР ФА Шарқшунослик институти: Ҳ.С. фонди [Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences: H.S. fund] (№7580, 635 p.).
8. Volin A. Opisanie rukopisej proizvedenij Navoi v Leningradskih sobranijah [Description of manuscripts of Navoi's works in Leningrad collections], (Publishing House of the USSR Academy of Sciences, Moscow-Leningrad, 1946, 216 p.).
9. Zhabborov R. Алишер Навоий “Оққўюнли мухлислар девони” ва унинг давр адабий муҳитида тутган ўрни [Alisher Navoi "Aqqoyunli fan's desk" and its place in the literary environment of the time], 240 (2021) [in Uzbek].

10. Zhabborov R. Алишер Навоийнинг “Оққўюнли мухлислар девони” тил хусусиятлари [The language features of Alisher Navoi's "Department of White Fans"] Навоий ва XXI аср. [Navoi and the 21st century], 334-338 (2019) [in Uzbek].
11. Juzhoni Shariy A.H. “Хазойин ул-маоний”нинг тенгсиз қўлёзма нусхаси [A unique manuscript copy of Khazayin ul-Maani] Oltin bitiklar [Golden inscriptions], №2, 2 (2019) [in Uzbek].
12. Joraboev O. Навоий девонларининг Қўқон қўлёзмалари ва уларнинг матнига доир [Regarding the Kokan manuscripts of Navoi divans and their text] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 47-50 (2017) [in Uzbek].
13. Zohidov R. Матнга кириш иштиёқи [Enthusiasm for accessing text] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 45-47 (2017) [in Uzbek].
14. Imamnazarov M. Уч девон муқоясаси (Алишер Навоий шеърятини лирик жанрлар хронологиясига доир) [Comparison of three divans (Poetry of Alisher Navoi on the chronology of lyrical genres)] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 12-17 (2018) [in Uzbek].
15. Madaliev O. “Хазойин ул-маоний”нинг умумий алифбо тартибли нусхаси [General alphabetical copy of "Khazayin ul-Maani"] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 57-69 (2019) [in Uzbek].
16. Madaliev O. Навоий девонларининг Машҳадий кўчирган қўлёзмалари [Manuscripts of Navoi divans copied by Mashhad] Ўзбек тили ва адабиёти [Uzbek language and literature], 79-86 (2019) [in Uzbek].
17. Maksudov B. Kodikologicheskoe opisanie spiska “Navadir an-nihaja” Navai, hranjashhegosja v biblioteke tadjihskogo nacional'nogo universiteta [Codicological description of the list of “Navadir an-nihaja” by Navai, stored in the library of the Tajik National University] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 9-18 (2020) [in Russian].
18. Sulaymanov N. Навоий асарларининг манбалари ва нашри ҳақида [About sources and publication of Navoi's works] Алишер Навоий. Асарлар. [Alisher Navoi. Works.] (State publishing house of fiction literature of the USSR, Tashkent, 1963) [in Uzbek].
19. Suleiman Kh. Текстологическое исследование лирики Алишера Навои. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук [Textual study of the lyrics of Alisher Navoi. Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Philological Sciences] (Tashkent, 1961, 67 p.) [in Russian].
20. Turdialiev A. Қўқон адабиёти музейида сақланаётган Алишер Навоий асарларининг қўлёзмалари [Manuscripts of Alisher Navoi's works kept in the Kokan Literature Museum] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 41-45 (2017) [in Uzbek].
21. Tursunov Yu. Навоийнинг ҳаёт йўли: йиллар ва манзиллар [Navoi's life path: years and destinations] (Tashkent, 2023, 176 p.) [in Uzbek].
22. Khakimov M. Алишер Навоий асарларини кўчирган хаттотлар [Calligraphers copying the works of Alisher Navoi] (Fan, Tashkent, 1991) [in Uzbek].
23. Khakimov M. Навоий асарлари қўлёзмаларининг тавсифи [Description of the manuscripts of Navoi's works] (Fan, Tashkent, 1983, 198 p.) [in Uzbek].
24. Erkinov A. Алишер Навоий “Хазойин ул-маоний”си ва унинг протодевони масаласи [The issue of Alisher Navoi's "Khazayin ul-Maani" and its proto-devoon] Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 19-38 (2017) [in Uzbek].
25. Yusupova D. “Хазойин ул-маоний”: тузилиш қонуниятлари, таркибий хусусиятлари [“Khazayin ul-Maani”: structural laws, structural features]– Навоий ва XXI аср [Navoi and the 21st century], 152-158 (2016) [in Uzbek].

26. <https://www.rct.uk/collection/1005033/divan-e-navai-dywn-nwyy-the-collected-works-of-navai> [Electronic resources] (accessed: 28.11.2023).

О. Мадалиева

*Ўзбекистан Ғылым Академиясы, Ёбу Райхан Бируни атындағы Шығыстану институты,
Ташкент, Ўзбекистан*

Ўлишер Науаидиң «Хазайн эл-ма'ани» жинағындағы өлеңдерінің әліпби тізбекті қолжазбалары туралы

Аңдатпа. Ўлишер Науаидың «Хазайн эл-ма'ани» кітабының мазмұны, оның алғысөзінде жазылғандай, «Бадаий' эл-бидая» және «Науадир эл-ниһая» диуандары мен өлеңдерінен тұрады. Ўлишер Науаи 1501 жылы дүниеден өткеннен кейін ақынның лирикалық мұрасын тұтас бір шығарма ретінде оның естелігіне кітап етіп жинақтау мақсат етілді. «Хазайн эл-маани» диуандарындағы өлеңдердің жалпы әліпбилік құрылымы миниатюрамен жазылған. Ақынның лирикалық мұрасын оның келесі ғылыми басылымдарын дайындауда пайдалану тиімді болмақ. Ўлишер Науаи өлеңдерін келешек ұрпаққа тұтас шығарма ретінде жеткізетін сирек дереккөздердің бірі – «Хазайн эл-маани» екені анық. Бұл зерттеуде біз қолжазба табылған Виндзор құлып кітапханасының сайтынан аталған диуанның мұқабасының және оның 22 беті миниатюрада жасалған сандық көшірмесіне қол жеткіздік. Бұл мақалада қолданылған қолжазбалардың бірі – толық әліпби жүйесіндегі ең көне көшірме болып есептелетін «Хазайн эл-ма'ани» өлеңдері. Британдық Royal Collection каталогы таңдалып алынды, онда жұмыстың жарнамалық ақпараты ұсынылған. Қолжазбаға 12 миниатюра сызылған, оның төртеуі қатты зақымдалған. XVI ғасырда қолмен жазылған миниатюралар 1605 жылы Үндістанда (Могол сарайы) қайта боялған. Толық әліпби жүйесімен көшірілген XVI ғасырдағы «Хазайн эл-маани» өлеңдерінің тағы бір данасы Ўзбекистан Ғылым академиясының Ёбу Райхан Бируни атындағы Шығыстану институтының жинағында сақтаулы. Бұл жазбаның маңызды тұсының бірі – автор өлеңдерінің мағыналық топтарына қарай келтірілуі. Демек, ақынның ғазалдарында жырланған махаббат тақырыбын тәңірлік те, адамдық махаббат та мағынасында түсінуге болады.

Түйін сөздер: Ўлишер Науаи, диуан, қолжазба, «Хазайн эл-ма'ани», «Ғараиб эл-Сғар», «Науадир эш-шабаб», «Бадаий' эл-васат», «Фау'ид эл-кибар», ғазал.

О. Madaliyeva

*Uzbekistan Academy of Sciences Institute of Oriental Studies named Abu Reyhan Biruni,
Tashkent, Uzbekistan*

On the general alphabetical arranged manuscripts of Ali Shir Nevai's "Hazainu'l-ma'ani" divan poems

Abstract. The content of Ali Shir Nevai's Khazā'in al-ma'ānī, as written in its preface, consists of Badāyi' al-bidaya' and Nawādir al-nihaya' divans and poems. After Ali Shir Nevai passed away in 1501, it was aimed to collect the lyrical legacy of the poet as a whole composition in a book in his memory. The general alphabetical syntax of the poems in the Khazā'in al-ma'ānī divans is inscribed in miniature.

It will be beneficial for the poet's lyrical heritage to be used in the preparation of his next scientific publications. It is clear that Khazā'in al-ma'ānī is one of the rare sources that conveys Ali Şır Nevai's poems as a whole composition to future generations. The result of our research is the digital copy of the cover of the aforementioned divan and 22 pages, created in miniature, which were sourced from the site of the Windsor Castle Library, where the manuscript was found. One of the manuscripts used for this article is the Khazā'in al-ma'ānī poems, which is estimated to be the oldest copy in a complete alphabet system. The British Royal Collection catalogue, which contains the promotional information of the work, has been obtained. The manuscript comprises twelve miniatures, four of which were seriously damaged. The miniatures, which were handwritten in the 16th century, were repainted in 1605 in India (Mughal court). Another copy of the poems Khazā'in al-ma'ānī from the 16th century, copied in the complete alphabet system, is preserved in the collection of the Uzbekistan Academy of Sciences Institute of Oriental Studies named Abu Reyhan Biruni (H.S. 7580). One of the important aspects of this writing is that the author's poems are cited according to meaning groups. This means that the theme of love sung in the poet's ghazals can be understood in the sense of both divine and human love.

Keywords: Ali Shir Navai, divan, manuscript, Khaza'in al-ma'ani: Ghara'ib al-şghar, Nawadir al-shabab, Badayi' al-wasat, Fawa'yid al-kibar, gazal.

Yazar hakkında bilgi:

Oysara Madaliyeva – PhD, doçent, Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Biruni adındaki Şarkşınaslık Enstitüsü, Taşkent, Özbekistan.

Ойсара Мадалиева – PhD, доцент, Өзбекстан Ғылым академиясы, Өбу Райхан Бируни атындағы Шығыстану институты, Ташкент, Өзбекстан.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).